

OFÖRSIKTIGA OCH OSKYLDIGA BROTTSOFFER – EN JÄMFÖRELSE AV UPPFATTNINGAR OM ANSVAR

CAROLINE MELLGREN OCH MARIE DEMKER

Sammanfattning

Hur ser svenska folket på olika brottsoffer? I detta kapitel undersöks hur svenska folket uppfattar olika typer av brottsoffer. För 15 år sedan genomförde Marie Demker och Joakim Sebring (2006) en studie om svenska folkets uppfattningar och föreställningar om brottsoffer genom att ställa frågor i 2005-års SOM-undersökning om hur befolkningen såg på vilket ansvar den som utsätts för våldsbrott har för den egna utsattheten. I 2020-års SOM-undersökning ställdes samma fråga om synen på offer för våldsbrott men även två kompletterande frågor om synen på utsatta för våldtäkt och ekonomiskt bedrägeri. Gällande utsatta för våldsbrott är den vanligaste uppfattningen att dessa har en kriminell bakgrund. Över tid har andelen som anser att den utsatta varit oförsiktig har minskat avsevärt. Andelen som svarat att de som utsätts för våldtäkt har varit oförsiktiga i mycket eller ganska hög grad är betydligt lägre och drygt hälften svarar detta när det gäller utsatta för ekonomiskt bedrägeri. Skillnaden mellan graden av ansvar som tillskrivs ett brottsoffer varierar beroende på brottstyp.

Uppfattningar om brottsoffer

Hur ser svenska folket på olika brottsoffer? I detta kapitel undersöker vi om svenska folket uppfattar de som utsätts för olika typer av brott på olika sätt. För 15 år sedan genomförde Marie Demker och Joakim Sebring (2006) en studie om svenska folkets uppfattningar och föreställningar om brottsoffer genom att ställa frågor i 2005-års nationella SOM-undersökning om hur befolkningen såg på offer för våldsbrott som vanliga oskyldiga människor, människor som betett sig oförsiktigt eller som personer med en kriminell bakgrund. Detta var den första undersökningen i sitt slag i Sverige och visade att en stor del av befolkningen uppfattade att de som utsätts för våldsbrott i stor utsträckning är oförsiktiga eller kriminella. Demker och Sebring (2005) efterfrågade mer forskning inom området som också följde upp denna frågeställning och kompletterade med andra brottsoffertyper. I 2020-års SOM-undersökning ställdes därför samma fråga om synen på offer för våldsbrott för att kunna följa upp resultatet men även två kompletterande frågor om synen på utsatta för våldtäkt och ekonomiskt bedrägeri. Det grova våldet har varit mycket omskrivet i media de senaste åren, våldtäkt är också ett ofta omskrivet brott och i

den kriminalpolitiska debatten lyfts frågor om hårdare tag. Har synen på utsatta för våldsbrott förändrats över tid och skiljer sig synen på olika brottsoffer åt?

Under 2020 anmäldes ungefär 82 500 misshandelsbrott och 270 000 bedrägeribrott (försäljningsbedrägeri och kortbedrägeri). Tillsammans står brottskategorierna brott mot person och bedrägeribrott för ungefär en tredjedel av alla anmälda brott i Sverige. Utsattheten för våldsbrott, våldtäkt och bedrägeri är förhållandevis vanlig i befolkningen även om det finns grupper som är särskilt utsatta. Exempelvis är unga män överrepresenterade bland utsatta för våldsbrott, våldtäkt drabbar i störst utsträckning yngre kvinnor och utsatthet för bedrägeri är något vanligare bland män (Brottsförebyggande rådet, 2021).

Inom brottsofferforskningen är ett återkommande tema skuldbeläggande av och föreställningar om brottsoffer, både bland de utsatta själva, i befolkningen och inom rättsväsendet. Denna skuldbeläggning och föreställningar om vem som blir utsatt och varför kan ha negativa effekter för brottsoffer och påverka deras upplevelser av rättsväsendet, och även rättsväsendets agerande. Sekundär viktimisering handlar om den oro som brottsutsatta upplever inför att bli illa behandlade och misstrodda i kontakt med rättsväsendet och kan påverka benägenheten att anmäla brott. Anmälningsbenägenheten är särskilt låg för sexualbrott (Brottsförebyggande rådet, 2019; Hohl & Stanko, 2015). Flera olika faktorer påverkar ett brottsoffers beslut att anmäla ett brott och benägenheten varierar mellan olika typer av sexualbrott. Brott som är allvarligare och som begås av en okänd gärningsperson anmäls i större utsträckning. I Sverige har man sett en ökad benägenhet att anmäla sexuella ofredanden som till viss del kan kopplas till ökad medial uppmärksamhet, lägre tolerans och större kunskap om vad som är brottsligt (för en diskussionen om anmälningsbenägenhet för sexualbrott, se Brottsförebyggande rådet, 2019). År 2020 polisanmäldes totalt knappt 5 000 våldtäkter mot kvinnor och män över 18 år (Brottsförebyggande rådet, 2021). Varje år genomförs den nationella trygghetsundersökningen (NTU) för att ge en kompletterande bild av utsattheten i befolkningen som bygger på självrapporterad utsatthet och inte anmäld utsatthet. NTU visar att 1 procent av befolkningen mellan 16 och 84 år utsattes för sexualbrott genom tvång 2019. Om denna siffra räknas om till antal utsatta personer i befolkningen motsvarar det ungefär 82 000 personer vilket visar att mörkertalet är stort.

En förklaring till hur sekundär viktimisering uppstår är föreställningar om vad en ”riktig” våldtäkt är, så kallade våldtäktsmyter. Våldtäktsmyter började diskuteras på 1970-talet (Brownmiller, 1975) och kan beskrivas som falska men vanligt förekommande föreställningar om brottsutsatta som berättigar mäns våld mot kvinnor (Lonsway & Fitzgerald, 1994) och som kan påverka hur våldtäktsutsatta betraktas och behandlas (Grubb & Turner, 2012).

I relation till utsattheten för brott i befolkningen är det relevant att även titta på upplevelsen av trygghet och uppfattningar om den allmänna brottsutvecklingen. Otrygghet och upplevelser av brottsutvecklingen i Sverige studeras årligen genom

den nationella trygghetsundersökningen (NTU). Den senaste undersökningen visar att 30 procent av befolkningen känner sig mycket eller ganska otrygga eller undviker att gå ut ensamma på kvällen på grund av otrygghet. Samma undersökning visar att en övervägande majoritet av de som svarat, 80 procent, tror att brottsligheten i Sverige ökat de senaste tre åren. Dessutom är ungefär hälften av de som svarat oroade över brottsligheten i samhället och många (38 procent) känner sig oroade över att en närstående ska utsättas för brott (Brottsförebyggande rådet, 2020).

Ett sätt att skapa kontroll över en situation som annars upplevs som oförutsägbar kan vara att skapa en skillnad, eller distans, mellan en själv och de som utsätts och anta att den som utsätts har gjort något för att framkalla utsattheten. En teori som lyfts fram för att förklara människors skuldbeläggande av andra som utsätts för brott är den så kallade hypotesen om en rättvis värld (just world hypothesis). Det är idén om att världen i grunden är rättvis och när dåliga saker händer så drabbas de människor som på något sätt har betett sig oförsiktigt och då delvis gjort sig förtjänta av det som drabbat dem (Lerner, 1997; 1980). Den som utsätts för inbrott har till exempel brutit i husets skydd, den som blir utsatt för misshandel har befunnit sig på en riskfylld plats och den som utsätts för våldtäkt har betett sig oförsiktigt genom att ha varit berusad osv. Detta sätt att tänka har visat sig vara viktigt för människors upplevelse av trygghet, säkerhet och kontroll över en tillvaro som annars är oförutsägbar (Hafer & Sutton, 2016).

Både våldsbrott och våldtäkt får mycket uppmärksamhet i media och detta kan tänkas påverka allmänhetens uppfattning om hur dessa brott sker och vem som utsätts. Ekonomiskt bedrägeri är dock inte ett brott som det rapporteras lika mycket om. Utifrån den här bakgrunden blir det intressant att studera hur befolkningen uppfattar utsatta för de tre olika brotten våldsbrott, våldtäkt och ekonomiskt bedrägeri.

Resultat

I årets nationella SOM-undersökning har vi följt upp den fråga som ställdes i undersökningen år 2005 om svenska folkets uppfattning om offer för våldsbrott och ställt ytterligare två frågor om svenska folkets uppfattning om utsatta för våldtäkt samt ekonomiskt bedrägeri. Har det skett någon förändring över tid i uppfattningen av utsatta för våldsbrott? Finns det några skillnader i uppfattning om utsatta för olika brottstyper? Förutom att undersöka skillnader över tid för våldsbrott och mellan brottstyper undersöks om uppfattningar om brottsoffer kan kopplas till ålder, kön, utbildningsnivå och partisympatier.

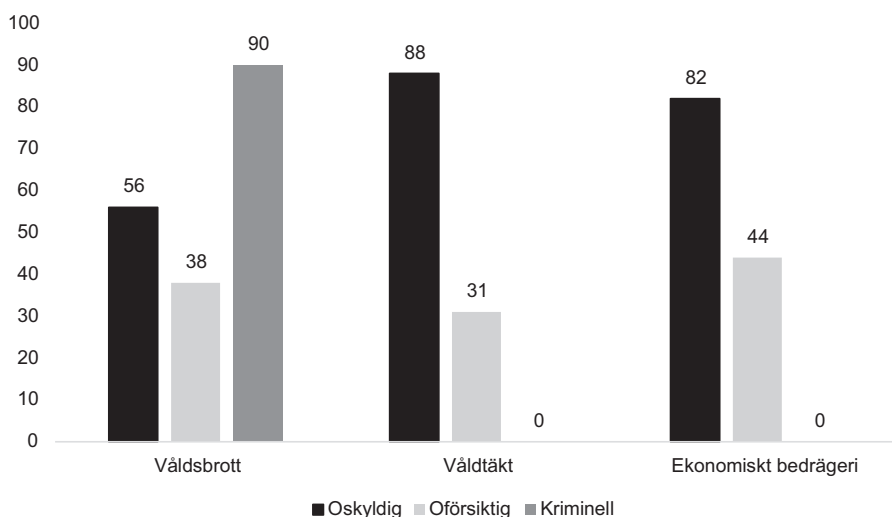
Frågan om utsatta för våldsbrott är formulerad på samma sätt som i 2005-års undersökning. De som svarat på undersökningen har fått svara på frågan om de anser att utsatta för våldsbrott är antingen vanliga oskyldiga människor, dvs att vem som helst kan utsättas för brott, människor som betett sig oförsiktigt, dvs att

de själva på något sätt bidragit till att hamna i en farlig situation, eller människor som har en kriminell bakgrund och som då rör sig i kretsar eller på platser där det finns kriminalitet och risken för utsatthet är hög. För de två frågor som handlar om uppfattningar om utsatta för ekonomiskt bedrägeri och våldtäkt finns bara de två svarsalternativen vanliga oskyldiga människor eller människor som betett sig oförsiktigt.

Frågor om uppfattningar om brottsoffer är komplexa. Frågorna i undersökningen ställdes utan att ge mer information om händelserna. Forskning visar dock, särskilt gällande våldtäkt, att faktorer som exempelvis relation till gärningspersonen, berusningsgrad (Shuller & Wall, 1998) och klädsel (Whatley, 2005) påverkar i vilken grad offret skuldbeläggs. I den här undersökningen kan svaren tolkas som att de svarande ger uttryck för en generell uppfattning om utsatta för de respektive brottstyperna och att de svarande ger uttryck för sin uppfattning om vilken grad av ansvar brottsoffer har för sin utsatthet genom att ange om de är helt oskyldiga och att vem som helst kan drabbas eller någon som har betett sig oförsiktigt och därmed själv bidragit till utsattheten. Om svaren istället baserades på vinjetter som är längre beskrivningar av en händelse skulle svaren kunna se annorlunda ut.

I figur 1 redovisas svaren för de tre brottstyperna. När det gäller utsatta för våldsbrott är den vanligaste uppfattningen att dessa brottsoffer har en kriminell bakgrund. Detta stämmer väl överens med resultaten från 2005 (Demker & Sebring, 2006). Går vi över till uppföljningsfrågorna om våldtäkt och ekonomiskt bedrägeri framträder ett delvis annat mönster. Andelen som svarat att de som utsätts för våldtäkt är oskyldiga i mycket eller ganska hög grad är 88 procent medan andelen som svarat att de har varit oförsiktiga i mycket eller ganska hög grad är 31 procent (jämfört med 39 procent för utsatta för våldsbrott). Och 64 procent svarar detta när det gäller utsatta för ekonomiskt bedrägeri. Skillnaden mellan graden av ansvar som tillskrivs ett brottsoffer varierar alltså stort beroende på brottstyp där utsatta för ekonomiskt bedrägeri tillskrivs ett större ansvar för utsattheten. Samtidigt är det så många som en tredjedel av de svarande som anser att de som utsätts för våldtäkt har agerat oförsiktigt. Våldtäkt har beskrivits som det värsta brott som kan drabba en människa och en rädsla som kvinnor ständigt bär med sig (Brownmiller, 1975; Stanko, 1995). Att uppfattningen om att våldtäktsutsatta bettet sig oförsiktigt är så utbredd bland svenska folket indikerar att våldtäktsoffer i Sverige skuldbeläggs och att det finns utbredda och långvariga uppfattningar om hur våldtäkter går till och att den som utsätts kunde agerat annorlunda för att undvika att bli utsatt.

Figur 1 Andel av befolkningen som anser att offer för våldsbrott, våldtäkt och ekonomiskt bedrägeri är vanliga oskyldiga människor, människor som betett sig oförsiktigt eller har en kriminell bakgrund, 2020 (procent)

Kommentar: Påståendena som svarspersonerna fick ta ställning till lyder 'Personer som utsätts för (våldsbrott/våldtäkt/ekonomiskt bedrägeri) är vanliga oskyldiga människor'; 'Personer som utsätts för (våldsbrott/våldtäkt/ekonomiskt bedrägeri) är människor som betett sig oförsiktigt'; 'Personer som utsätts för (våldsbrott) är människor som har en kriminell bakgrund'. Svartalternativen var 'I mycket hög grad', 'I ganska hög grad', 'I ganska låg grad', 'I mycket låg grad' samt 'Ingen uppfattning'. Den redovisade andelen utgör andelen som svarat i mycket eller ganska hög grad. Flera svartalternativ kunde anges på varje fråga. Endast personer som besvarat frågan med något av de fyra förstnämnda alternativen är medtagna i procentbasen. Totalt antal svarande var 1 845 och av dem svarade mellan 143 och 276 personer 'ingen uppfattning'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Finns det då någon skillnad i synen på brottsoffer i olika socio-ekonomiska grupper? Tabell 1 visar att män i högre utsträckning än kvinnor svarar att de som utsätts för våldsbrott har betett sig oförsiktigt eller har en kriminell bakgrund medan fler kvinnor än män anser att de som utsätts är vanliga oskyldiga människor. Detta kan tolkas som att kvinnor, som generellt är mer oroliga för att utsättas för brott, ser utsatthet som något som kan drabba vem som helst medan män, som löper större risk, ser att utsattheten kan undvikas genom beteendeförändringar. Tittar vi på ålder är det något vanligare i den yngsta respektive äldsta åldersgruppen att anse detta. Men utbildningsnivå har stor betydelse för uppfattningen huruvida brottsoffret är att betrakta som oförsiktigt. Utbildning är den faktor som har absolut störst betydelse i detta avseende.

Tabell 1 Andel av män och kvinnor, åldersgrupper och med olika utbildningsnivå som anser att offer för våldsbrott är vanliga oskyldiga människor, människor som betett sig oförsiktigt eller har en kriminell bakgrund, 2020 (procent)

	Oskyldiga	Oförsiktiga	Kriminella
<i>Samtliga</i>	56	38	90
<i>Kvinnor</i>	62	36	87
<i>Män</i>	49	41	92
<i>Ålder</i>			
16–29 år	57	42	85
30–49 år	53	32	86
50–64 år	52	38	93
65–85 år	61	45	94
<i>Utbildning</i>			
Låg	67	53	91
Medellåg	54	41	90
Medelhög	57	40	94
Hög	52	30	86

Kommentar: Påståendena som svarspersonerna fick ta ställning till lyder 'Personer som utsätts för (våldsbrott) är vanliga oskyldiga människor'; 'Personer som utsätts för (våldsbrott) är människor som betett sig oförsiktigt'; 'Personer som utsätts för (våldsbrott) är människor som har en kriminell bakgrund'. Svartalternativen var 'I mycket hög grad', 'I ganska hög grad', 'I ganska låg grad', 'I mycket låg grad' samt 'Ingen uppfattning'. Den redovisade andelen utgör andelen som svarat i mycket eller ganska hög grad. Flera svartalternativ kunde anges på varje fråga. Endast personer som besvarat frågan med något av de fyra förstnämnda alternativen är medtagna i procentbasen. Låg utbildning = max grundskola, medellåg = max gymnasium, folkhögskola eller motsvarande, medelhög = eftergymnasial utbildning, högskola eller universitet kortare än 3 år, hög = utbildning på högskola eller universitet 3 år eller längre. Totalt antal svarande var 1 845 och av dem svarade 181 'ingen uppfattning'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Mönstret är likartat i synen på offer för våldtäkter men här skiljer åldersgruppen mellan 30 och 50 år ut sig från övriga genom att i avsevärt mindre utsträckning anse våldtäktsoffer ha varit oförsiktiga (se tabell 2). Även i fråga om våldtäkt har utbildning mycket stor betydelse för uppfattningen huruvida brottsoffret kan anses vara oförsiktigt. Fler än dubbelt så många med låg utbildning än med hög utbildning anser att brottsoffret varit oförsiktigt.

Tabell 2 Andel av män och kvinnor, åldersgrupper och med olika utbildningsnivå som anser att offer för våldtäkt är vanliga oskyldiga människor eller människor som betett sig oförsiktigt, 2020 (procent)

	Oskyldiga	Oförsiktiga
<i>Samtliga</i>	88	31
Kvinnor	90	28
Män	86	34
<i>Ålder</i>		
16–29 år	91	27
30–49 år	91	19
50–64 år	86	35
65–85 år	85	43
<i>Utbildning</i>		
Låg	83	50
Medellåg	88	37
Medelhög	90	28
Hög	88	22

Kommentar: Påståendena som svarsalternativen fick ta ställning till lyder 'Personer som utsätts för (våldtäkt) är vanliga oskyldiga människor'; 'Personer som utsätts för (våldtäkt) är människor som betett sig oförsiktigt'. Svartalternativen var 'I mycket hög grad', 'I ganska hög grad', 'I ganska låg grad', 'I mycket låg grad' samt 'Ingen uppfattning'. Den redovisade andelen utgör andelen som svarat i mycket eller ganska hög grad. Flera svarsalternativ kunde anges på varje fråga. Endast personer som besvarat frågan med något av de fyra förstnämnda alternativen är medtagna i procentbasen. Låg utbildning = max grundskola, medellåg = max gymnasium, folkhögskola eller motsvarande, medelhög = eftergymnasial utbildning, högskola eller universitet kortare än 3 år, hög = utbildning på högskola eller universitet 3 år eller längre. Totalt antal svarande var 1 845 och av dem svarade 136 'ingen uppfattning'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

I tabell 3 redovisas kopplingen mellan synen på utsatta för ekonomiskt bedrägeri och ålder, kön och utbildningsnivå. För dem som utsatts för ekonomiska bedrägerier ligger nivån högre avseende uppfattningen att offret varit oförsiktigt. Avsevärt fler i alla grupper anser att oförsiktighet ligger bakom utsattheten för brottet, men även avseende denna brottstyp har utbildning avsevärd betydelse för synen på brottsoffrets eget ansvar. Mönstret ser likadant ut som för övriga brottstyper, personer med låg utbildningsnivå anser i större utsträckning att de som utsätts varit oförsiktiga.

Tabell 3 Andel av män och kvinnor, åldersgrupper och med olika utbildningsnivå som anser att offer för ekonomiskt bedrägeri är vanliga oskyldiga människor eller människor som betett sig oförsiktigt, 2020 (procent)

	Oskyldiga	Oförsiktiga
Samtliga	83	63
Kvinnor	83	59
Män	82	68
<i>Ålder</i>		
16–29 år	78	64
30–49 år	85	56
50–64 år	81	64
65–85 år	84	70
<i>Utbildning</i>		
Låg	83	76
Medellåg	82	67
Medelhög	83	61
Hög	83	57

Kommentar: Påståendena som svarspersonerna fick ta ställning till lyder 'Personer som utsätts för (ekonomiskt bedrägeri) är vanliga oskyldiga människor'; 'Personer som utsätts för (ekonomiskt bedrägeri) är människor som betett sig oförsiktigt'. Svartalternativen var 'I mycket hög grad', 'I ganska hög grad', 'I ganska låg grad', 'I mycket låg grad' samt 'Ingen uppfattning'. Den redovisade andelen utgör andelen som svarat i mycket eller ganska hög grad. Flera svartalternativ kunde anges på varje fråga. Endast personer som besvarat frågan med något av de fyra förstnämnda alternativen är medtagna i procentbasen. Låg utbildning = max grundskola, medellåg = max gymnasium, folkhögskola eller motsvarande, medelhög = eftergymnasial utbildning, högskola eller universitet kortare än 3 år, hög = utbildning på högskola eller universitet 3 år eller längre. Totalt antal svarande var 1 845 och av dem svarade 143 'ingen uppfattning'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Slutligen ställer vi frågan om det finns olikheter i synen på brottsoffer mellan sympatisörer till de svenska riksdagspartierna. Resultaten redovisas i tabell 2–4. Med tanke på hur starkt politiserade frågorna om kriminalpolitik varit under de senaste åren torde partisympati också spegla partiernas olika hållningar i fråga om brottsoffer (Demker & Duus-Otterström, 2009). Det skulle kunna vara så att de som sympatiserar med partier som generellt står för en kriminalpolitik som kännetecknas av "hårdare tag" också tillskriver brottsutsatta mer ansvar, går det att se sådana mönster?

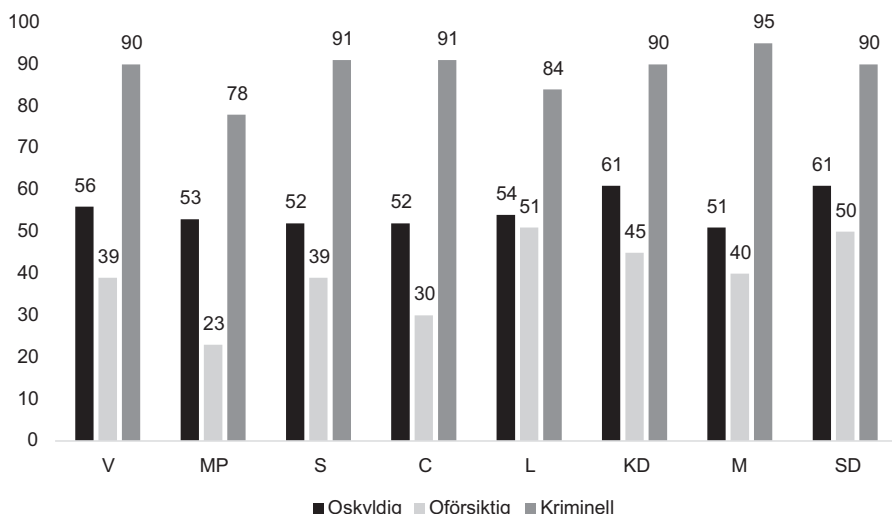
I synen på våldsbrott är i stort sett alla överens om att offer för sådana också själva har en kriminell bakgrund men en majoritet anser också att offer för våldsbrott är vanliga oskyldiga människor. Som framgår i figur 2 finns dock ideologiska skillnader i synen på offrets egen roll – den egna oförsiktigheten – som därmed har en större partiskiljande potential. Framför allt Liberalernas och Sverigedemokraternas

sympatisörer menar i större utsträckning än övriga partisympatisörer att oförsiktighet ligger bakom utsattheten medan Miljöpartiets och Centerpartiets sympatisörer anser detta i lägst grad (se tabell 1).

En av de största förändringarna i opinionen mellan 2005 och 2020 gäller uppfattningen om brottsoffrets egen oförsiktighet. Vid en jämförelse med motsvarande undersökning 2005 så har andelen som anser att offer för våldsbrott varit oförsiktiga sjunkit kraftigt. I 2005 års undersökning ansåg 63 procent att offer för våldsbrott i hög eller ganska hög grad varit oförsiktiga, i 2020 års undersökning är motsvarande andel 38 procent. Perioden mellan 2005 och 2020 har således på ett radikalt sätt förändrat allmänhetens syn på offer för våldsbrott. Det individuella ansvaret för den egna utsattheten anses avsevärt mindre idag än för femton år sedan. Möjligen har den kriminalpolitiska debatten förskjutit landskapet på ett sådant sätt att våldet idag i högre utsträckning än tidigare uppfattas kunna drabba vem som helst.

Figur 2 Andel av partisympatisörer som anser att offer för våldsbrott är vanliga oskyldiga människor, människor som betett sig oförsiktig eller har en kriminell bakgrund, 2020 (procent)

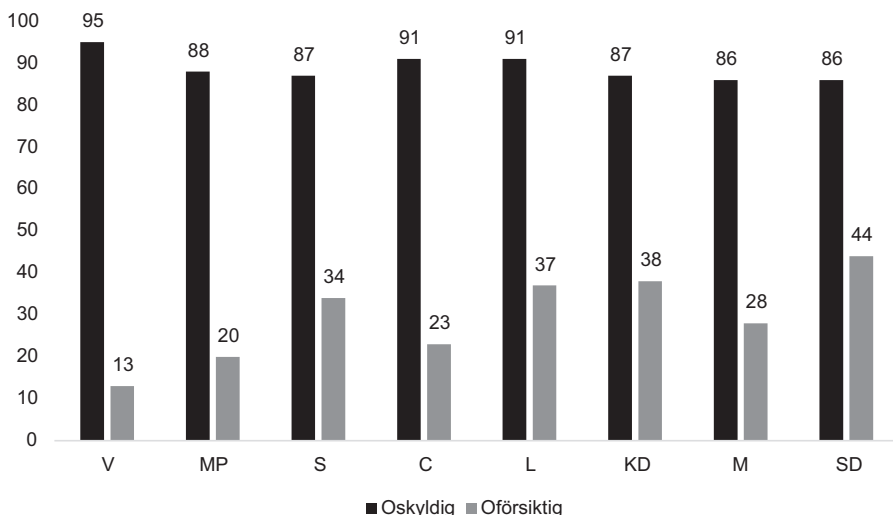

Kommentar: Påståendena som svarsalternativen fick ta ställning till lyder 'Personer som utsätts för (våldsbrott) är vanliga oskyldiga människor'; 'Personer som utsätts för (våldsbrott) är människor som betett sig oförsiktig'; 'Personer som utsätts för (våldsbrott) är människor som har en kriminell bakgrund'. Svarsalternativen var 'I mycket hög grad', 'I ganska hög grad', 'I ganska låg grad', 'I mycket låg grad' samt 'Ingen uppfattning'. Den redovisade andelen utgör andelen som svarat i mycket eller ganska hög grad. Flera svarsalternativ kunde anges på varje fråga. Endast personer som besvarat frågan med något av de fyra förstnämnda alternativen är medtagna i procentbasen. De som svarat 'annat parti' redovisas ej i figuren. Totalt antal svarande var 1 845 och av dem svarade som mest 277 personer 'ingen uppfattning'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Våldtäkt är ett brott som ofta väcker starka känslor och förekommer i medieberättelser och ligger till grund för många politiska debatter mellan partiernas företrädare. Även här råder lite olika uppfattningar just i synen på graden av oförsiktighet, dessa redovisas i figur 3. Det är sympatisörer till Sverigedemokraterna (SD) som i störst utsträckning anser att offret själv varit oförsiktigt (44%) medan Vänsterpartiets (V) sympatisörer anser detta i lägst utsträckning (13%).

Figur 3 *Andel av partisympatisörer som anser att offer för våldtäkt är vanliga oskyldiga människor eller människor som betett sig oförsiktigt, 2020 (procent)*

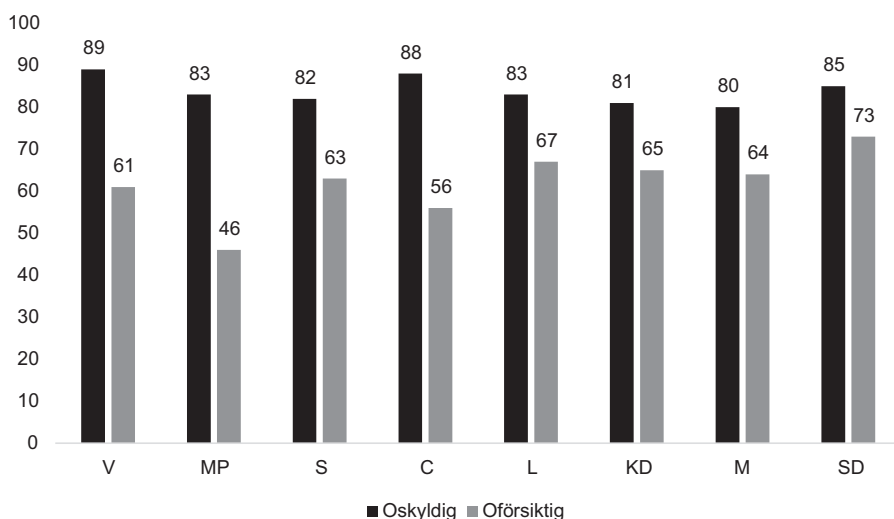

Kommentar: Påståendena som svarspersonerna fick ta ställning till lyder 'Personer som utsätts för (våldtäkt) är vanliga oskyldiga människor'; 'Personer som utsätts för (våldtäkt) är människor som betett sig oförsiktigt'. Svartalternativen var 'I mycket hög grad', 'I ganska hög grad', 'I ganska låg grad', 'I mycket låg grad' samt 'Ingen uppfattning'. Den redovisade andelen utgör andelen som svarat i mycket eller ganska hög grad. Flera svartalternativ kunde anges på varje fråga. Endast personer som besvarat frågan med något av de fyra förstnämnda alternativen är medtagna i procentbasen. De som svarat 'annat parti' redovisas ej i figuren. Totalt antal svarande var 1 845 och av dem svarade som mest 276 personer 'ingen uppfattning'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Avseende brottsoffer som utsatts för ekonomiskt bedrägeri är uppfattningen att den egna oförsiktigheten är större än i båda de föregående brottstyperna (se figur 4). Det är bara bland Miljöpartiets sympatisörer som färre än hälften anser att offer för ekonomiska bedrägerier har varit oförsiktiga. Störst andel med uppfattningen att offret varit oförsiktigt finns bland Sverigedemokraternas sympatisörer där nästan tre fjärdedelar anser detta.

Figur 4 Andel av partisympatisörer som anser att offer för ekonomiskt bedrägeri är vanliga oskyldiga människor eller människor som betett sig oförsiktigt, 2020 (procent)

Kommentar: Påståendena som svarspersonerna fick ta ställning till lyder 'Personer som utsätts för (ekonomiskt bedrägeri) är vanliga oskyldiga människor'; 'Personer som utsätts för (ekonomiskt bedrägeri) är människor som betett sig oförsiktigt'. Svartalternativen var 'I mycket hög grad', 'I ganska hög grad', 'I ganska låg grad', 'I mycket låg grad' samt 'Ingen uppfattning'. Den redovisade andelen utgör andelen som svarat i mycket eller ganska hög grad. Flera svartalternativ kunde anges på varje fråga. Endast personer som besvarat frågan med något av de fyra förstnämnda alternativen är medtagna i procentbasen. De som svarat 'annat parti' redovisas ej i figuren. Totalt antal svarande var 1 845 och av dem svarade som mest 212 personer 'ingen uppfattning'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Sammantaget kan vi säga att det finns ett visst fog för att påstå att de partier som offentligt förespråkar hårdare straff samt starkare kontroll och övervakning också i något högre utsträckning tenderar att ha sympatisörer som i större utsträckning anser att brottsoffret varit oförsiktigt. Särskilt gäller det dock ifråga om offer för våldsbrott och offer för våldtäkt. Påtagligt är dock att partiernas sympatisörer till överväldigande del anser att den som utsätts för våldtäkt eller ett ekonomiskt bedrägeri i första hand är en vanlig oskyldig person, offer för våldsbrott i generell mening anses dock nästan uteslutande själva ha en kriminell bakgrund.

Avslutande diskussion

Den här studien visar att det finns tydliga skillnader mellan hur brottsoffer betraktas utifrån vilket brott de har utsatts för. Utsatta för våldsbrott och ekonomiskt bedrä-

geri anses i högre utsträckning ha betett sig oförsiktigt än utsatta för våldtäkt. Vi ser också skillnader i uppfattningar efter kön, ålder, utbildning och partisympati.

Frågan om synen på brottsoffer visar sig vara komplex och skulle kunna bero på ett flertal faktorer. Män anser exempelvis i högre utsträckning att de som utsätts för våldsbrott och våldtäkt är oförsiktiga medan det inte finns några signifikanta skillnader gällande män och kvinnors uppfattning om utsatta för ekonomiskt bedrägeri. Våldtäktsbrottet skiljer sig från övriga brott och följer inte samma mönster som våldsbrott och ekonomiskt bedrägeri. Skillnaderna mellan män och kvinnor framstår som anmärkningsvärda i Sverige år 2021, särskilt i ljuset av de senaste årens uppmärksamhet kring sexuella trakasserier och mäns våld mot kvinnor bland annat i samband med #metoo-uppropet som startade i USA 2017 men snabbt spred sig över hela världen. Kvinnor delade med sig av sina upplevelser av utsatthet för sexuellt våld i olika former och bidrog till att den här typen av brott fick stor uppmärksamhet. Att det inte finns några könsskillnader gällande ekonomiskt bedrägeri visar att uppfattningen om att de utsatta betett sig oförsiktigt är mer utbredd i befolkningen generellt. Vad detta beror på kan vi inte dra slutsatser om utifrån den här undersökningen men en tänkbar delförklaring är att allmänheten känner till mer om våldsbrott och våldtäkt som är brott som får mer medial uppmärksamhet och att uppfattningarna om brottsoffer på så vis har påverkats.

Utifrån den bakgrund som gavs inledningsvis ser vi indikationer på att de brott som drabbar flest, våldsbrott och ekonomiskt bedrägeri, i större utsträckning anses vara delvis medskyldiga till utsattheten genom att ha betett sig oförsiktigt. Utifrån idén om en rättvis värld kan detta tolkas som ett uttryck för att den som drabbas inte är vem som helst, det drabbar någon annan, och att uttrycket för detta är ett sätt att skapa kontroll över det samhälle man lever i. Kvinnor är mest drabbade av våldtäkt och på så sätt var det väntat att kvinnor i lägre utsträckning skulle skuldbelägga andra kvinnor. Samtidigt är män överrepresenterade bland utsatta för våldsbrott. En tänkbar förklaring är att det finns en koppling mellan kvinnors uppfattningar av utsatta för alla brott med våldsinslag, likaså bland män. Den uppfattning man har om en brottsoffertyp speglar även uppfattningen om andra utsatta. Detta resonemang kan stödjas av studier som visat att våldtäktsbrottet kan fungera som ett så kallat "master offence" som leder till oro även för andra brott. Studier har exempelvis visat att om man tar hänsyn till kvinnors oro att utsättas för våldtäkt så försvinner skillnaderna i oro mellan män och kvinnor (Ferraro, 1995, 1996; Fisher & Sloan, 2003; May, 2001; Mellgren & Ivert, 2019). Stanko (1995:34) har vidare beskrivit våldtäkt som "the ever-present terror" för kvinnor.

Studier om uppfattningar av brottsoffer fokuserar huvudsakligen på utsatta för våldtäkt och få studier har undersökt den bredare kategorin våldsbrott och bedrägeri. På så sätt ger studien viktig kunskap om hur olika brottsoffer betraktas. Demker och Sebring (2006) diskuterar i studien från 2005 förhållandet mellan den politiska utgångspunkten att alla brottsoffer är oskyldiga och befolkningens

uppfattning om brottsoffers ansvar. Resultaten i den här studien bekräftar att befolkningens uppfattning till viss del skiljer sig från politikens utgångspunkt och indikerar att det finns uppfattningar som är både bestående och utbredda där brottsoffer tillskrivs ansvar för sin utsatthet. Resultaten bör följas upp mer fördjupat med en vinjettstudie där situationer som brottsoffer befinner sig i utvecklas och med möjligheter att göra jämförelser även utifrån egen upplevd utsatthet. I en diskussion om prioriteringar inom rättsväsendet, där sexualbrotten ofta omskrivs som nedprioriterade på grund av att det grova organiserade våldet tar stora resurser i anspråk, är det intressant att lyfta fram hur svenska folkets syn på brottsoffer skiljer sig åt utifrån de mönster som framträder i den här undersökningen. Hur ska politiken förhålla sig till dessa skillnader? Och stämmer partisympatisörernas uppfattningar överens med de politiska partiernas syn på brottsoffret?

Referenser

- Brottsförebyggande rådet (2019). *Indikatorer på sexualbrottsutvecklingen 2005–2017*. Rapport 2019:5. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2020). *Nationella trygghetsundersökningen 2020. Om utsatthet, otrygghet och förtroende*. Rapport 2020:8. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2020). Anmälda brott 2020 – preliminär statistik. Hämtad 2021-04-12 från <https://www.bra.se/om-bra/nytt-fran-bra/arkiv/nyheter/2021-01-21-anmalda-brott-2020---preliminar-statistik.html>
- Demker, Marie & Joakim Sebring (2006). Föreställningar och uppfattningar om brottsoffer. I Sören Holmberg & Lennart Weibull (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Demker, Marie & Göran Duus-Otterström (2009). Realigning criminal policy. Offender and victim in the Swedish party system over time. *International Review of Sociology—Revue Internationale de Sociologie*: 19. 273–296.
- Brownmiller, Susan (1975) *Against our will: Rape, women, and men*. New York: Simon U. Schuster.
- Ferraro, Kenneth F. (1995). *Fear of crime: Interpreting victimization risks*. Albany: State University of New York Press.
- Ferraro, Kenneth F. (1996). Women's fear of victimization: Shadow of sexual assault? *Social Forces*, 75, 667–690.
- Fisher, Bonnie S. & John J. Sloan (2003). Unraveling the fear of victimization among college women: Is the "shadow of sexual assault hypothesis" supported? *Justice Quarterly*: 20, 633–659.
- Gilbert, Wendy (2010). Public Perceptions of Victims. I Bonnie S. Fisher & Steven P. Lab (red.) *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.

- Grubb, Amy & Emily Turner (2012). Attribution of blame in rape cases: A review of the impact of rape myth acceptance, gender role conformity and substance use on victim blaming. *Aggression and Violent Behavior*: 17(5), 443–452.
- Hafer, Carolyn L. & Robbie Sutton (2016). Belief in a just world. I Clara Sabbagh & Manfred Schmitt (red) *Handbook of Social Justice Theory and Research*. New York, NY: Springer.
- Hohl, Katrin & Elizabeth A. Stanko (2015). Complaints of rape and the criminal justice system: Fresh evidence on the attrition problem in England and Wales. *European Journal of Criminology*: 12 (3), 324–341.
- Lerner, Melvin J. (1977). The justice motive: some hypotheses as to its origins and forms. *Journal of Personality*: 45, 1–52.
- Lerner, Melvin J. (1980). The belief in a just world. I Melvin. J. Lerner (red.) *The Belief in a Just World: A Fundamental Delusion*, New York, NY: Springer.
- Lonsway, Kimberly A. & Louise F. Fitzgerald (1994). Rape myths in review. *Psychology of Women Quarterly*, 18(2): 133–164.
- Schuller, Regina A. & Anne-Marie Wall (1998). The effect of defendant and complainant intoxication on mock jurors' judgments of sexual assault. *Psychology of Women Quarterly*, 22: 555–573.
- Whatley, Mark A. (2005). The effect of participant sex, victim dress, and traditional attitudes on causal judgments for marital rape victims. *Journal of Family Violence*, 20: 191–200.
- May, David C. (2001). The effect of fear of sexual victimization on adolescent fear of crime. *Sociological Spectrum*, 21: 141–174.
- Mellgren, Caroline & Anna-Karin Ivert (2019). Is women's fear of crime fear of sexual assault? A test of the shadow of sexual assault hypothesis in a sample of Swedish university students. *Violence against women*, 25(5): 511–527.
- Stanko, Elizabeth (1995). Women, crime and fear. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 537: 46–58.